

החברה הערבית בישראל בעקבות הקמת הממשלה ה-

37

אפרים לביא, מוחמד ותד, אורית פרלוב, מורן דיטש, מאיר אלרן | 20 בפברואר,

2023 | גיליון 1693

הציבור הערבי בישראל מתייחס בדאגה לתוצאות הבחירות האחרונות ולהשלכותיהן האפשריות עליו ועל היחסים בינו לבין הרוב היהודי והמדינה. גם אם רוב האזרחים הערבים אדישים לפוליטיקה הישראלית, הם חותרים להמשך מגמת השתלבות שנצפתה בשנים האחרונות ושהינה חשובה עבורם, כפי שהיא מהווה אינטרס עליון של הרוב היהודי והמדינה. המאפיין העיקרי של ההתבטאויות והעשייה הציבורית והפוליטית הערבית הינו המתנה דרוכה, במגמה לבחון האם תימשך המדיניות הממשלתית כלפי המיעוט הערבי, אותה יזם ראש הממשלה נתניהו כבר ב-2015, או שמא תשתנה לרעה. בינתיים חלקם נוקט גישה פרגמטית, כולל בקשה להיפגש עם ראש הממשלה. זאת, תוך הימנעות ממעורבות פעילה בתנועת המחאה האזרחית נגד המהפכה המשפטית. מוערך כי המדיניות הקיימת כלפי המיעוט הערבי הינה ראויה ותורמת ליציבות הפנימית, שלה השלכות ניכרות על הביטחון הלאומי. לכן יש להמשיך בה ואף לפתחה, בעיקר באמצעות תוכניות החומש לחברה הערבית, שראוי לחזק את מנגנוני היישום שלהן. כן ראוי למנהיגים פוליטיים להימנע מהתבטאויות מדירות כלפי הציבור הערבי.

הקמת הממשלה ה-37, הכוללת רכיבים לאומניים ודתיים הנתפסים כאנטי-ערביים והנעדרת ייצוג ערבי, בצד הגישה המשתקפת בחלק מההסכמים הקואליציוניים וכן הרפורמה הרחבה המקודמת במערכת המשפט - כל אלה הביאו את החברה הערבית בישראל ואת מנהיגיה להכרה כי מדובר באתגר גם עבורם.

בקרב הציבור הערבי ניכרים חששות לגבי מעמדו ועתידו כמיעוט. אלה מוצאים ביטוי ברור גם ברשתות החברתיות, בעיקר בקרב צעירים (גילאי 20-35), שרובם עירוניים ומשכילים. זהו שיח מבוהל ביותר. הוא מתאפיין בחרדה מפני חקיקת חוקים מפלים נגד הערבים ורמיסת זכויותיהם הפרטיות והציבוריות. כן מובע חשש מהחמרה בהקצאה בלתי שוויונית של משאבי המדינה, לרבות האטה ביישום תוכניות החומש לקידום ופיתוח החברה הערבית ולמאבק בפשיעה, והפנייתם לפרויקטים בערים המעורבות ולהתיישבות יהודים בנגב ובגליל. כמו כן נשמעת דאגה מפגיעה במתן שירות שוויוני לאזרחים הערבים, בצד דאגה מצמצום חופש ההבעה והביטוי במרחב הציבורי, ובכלל זאת איסור על הנפת דגלי פלסטין.

במישור הפוליטי, מובעת דאגה מפני נסיגה מהכרה בלגיטימיות של הקול הערבי ובהשתלבות הערבים בקואליציה ממשלתית, תוך הצגת השתתפות רע"מ בקואליציה היוצאת כניסיון שנכשל. גובר החשש מפני הוצאת מפלגות וחברי כנסת ערביים מחוץ לחוק באמצעות הגדרתם כ"תומכי טרור". זאת, במיוחד לאור האפשרות החוזרת ונשנית להידרדרות ביטחונית על רקע סוגיות רגישות דוגמת ירושלים והמקומות הקדושים. אלה עלולים להוביל להפרות סדר ולפעולות מחאה הדדיות, העשויות לכלול מעשי אלימות של גורמים קיצוניים משני הצדדים.

חשש לפגיעה במרקם החיים ולהתפתחות מגמות בדלניות

בסקר המכון למחקרי ביטחון לאומי שנערך בדצמבר 2022, נמצא כי 63 אחוזים מהערבים השיבו שהרכיב הישראלי בזהותם חשוב יותר מהרכיב הפלסטיני, ורוב המשיבים הביעו רצון להשתלב בחברה ובמדינה. כ-80 אחוזים מהנסקרים הערבים תומכים בשילובם הפוליטי ובהקמת ממשלה הכוללת מפלגות ערביות. עם זאת, על אף הדבקות בגישת ההשתלבות, לה שותף גם הציבור היהודי ברובו, 61 אחוזים מהמשיבים הערבים הביעו תחושת ניכור וגרסו כי היהודים רואים בהם אזרחים שאינם שווים זכויות או כאויבים בפוטנציה. כ-73.5 אחוזים מהציבור הערבי אף הביע אמון נמוך עד בינוני בממשלה. עוד עולה מן הסקר, כי הנושא הנמצא בראש סדר העדיפויות לטיפול על ידי הממשלה הוא מיגור הפשיעה והאלימות בחברה הערבית, כאשר כמחצית מן המשיבים הערבים העידו כי תחושת הביטחון האישי שלהם פחתה בתקופה האחרונה.

כ-73 אחוזים מהישראלים, יהודים וערבים כאחד, ציינו באותו הסקר כי על מדינת ישראל להשקיע באזרחיה הערבים במידה כזו או אחרת. נתון חשוב זה צריך להנחות את גישתה של הממשלה החדשה. חלוקה לא-שוויונית של משאבים ותקציבים ואפליה ממוסדת עלולים לגרום להתפתחות נטיות בדלניות בקרב החברה הערבית, בכללן ירידה במוטיבציה לציית לחוקי המדינה ולמלא חובות אזרחיות ולהימנע מלהצביע בבחירות לכנסת. מגמה כזו עלולה גם לגרום להתחזקות כוחם, המצומצם יחסית, של הגורמים הרדיקליים בחברה הערבית.

בשלב זה עדין לא ברור מה תהיה המדיניות של הממשלה החדשה כלפי החברה הערבית. הניסיון מלמד, כי היחסים של החברה הערבית עם המדינה והרוב היהודי בתוכה, הם דינמיים ומושפעים, בין היתר, ממדיניות המביאה לשיפור או לנסיגה ברווחתה ובמצבה הכלכלי, וכן ממידת שילובה בחברה ובפוליטיקה. המהלך היחידי שננקט עד כה היה העברת הרשות לפיתוח החברה הערבית מהמשרד לשוויון חברתי למשרד ראש הממשלה. יש לקוות שתהיה בכך תרומה לתנופה ביישום תוכניות החומש. כזכור, הייתה זו ממשלת נתניהו שיזמה והפעילה את תכנית החומש לקידום החברה הערבית (דצמבר 2015), בהיקף של כ-10 מיליארד שקל. מדיניות זו הורחבה באופן ניכר על ידי הממשלה הקודמת (באוקטובר 2021). לחילופין, אם תאומץ מדיניות מצמצמת, או כזו שתיתפס כמדירה את החברה הערבית, עלולות להתרחש נסיגה בתהליכים החיוביים הנזכרים ופגיעה במרקם החיים של ערבים ויהודים במדינה: הקצנת עמדות בקרב שתי החברות והעמקת תחושות הניכור של הערבים כלפי המדינה והרוב היהודי.

הדילמה בציבור הערבי לגבי דרכי תגובה ופעולה

המיעוט הערבי והנהגתו עוקבים אחר ההתבטאויות וההחלטות של הממשלה החדשה וככלל נוקטים גישה של המתנה דרוכה. ניכרת בקרבם התלבטות ונטייה להימנעות מהצטרפות למאבק הציבורי לשמירה על מערכת המשפט והדמוקרטיה, המתנהל בימים אלה. מצד אחד, מובן להם כי הרפורמה הצפויה במערכת המשפטית תפגע גם בהם ולכן נכון להצטרף למחאה נגדה; מצד שני, ההבנה שהמאבק נועד להגן על הדמוקרטיה היהודית, שנתפסת על ידם כמדירה אותם כמיעוט לאומי, מציבה על כך סימן שאלה. יצוין בהקשר זה, כי ברשתות החברתיות נרשמים ביטויים נרחבים של כעס כלפי תנועות המחאה היהודיות, אשר חלקן מנסות להדיר את הערבים מהפגנות המחאה. הצעירים הערבים רואים בדרישה מהם להימנע מהנפת דגלים פלסטינים ניסיון לבטל את זהותם הלאומית. בשיח הרשתות עולה בברור תחושה של ניכור מצד הצעירים הערבים, שעה שהימין היהודי רואה בהם "מחבלים" או "תומכי טרור", ואילו השמאל רוצה בהם בתנאי שישילו מעליהם את זהותם הלאומית הפלסטינית, תנאי שאינו מקובל או אפשרי.

חברי ועד ראשי הרשויות המקומיות הערביות הסתפקו עד כה בשיגור מכתב לראש הממשלה ובו הזהירו מההשלכות של צעדי הממשלה המתוכננים וממדיניות השר לביטחון לאומי, וביקשו להיפגש עמו. בקשה זו לכשעצמה מצביעה על גישה פרגמטית. לעומתם, מנהיגי המפלגות הערביות יצאו אמנם בקריאה להשתתף במחאה נגד כוונת הממשלה להחיל שינויים מרחיקי לכת במערכת המשפטית והגיעו בעצמם להפגנות, אך נמנעו מהתארגנות מעשית לגיוס אזרחים ערבים לאירועים. באופן דומה פעלו ראשי ארגוני החברה האזרחית הערביים.

יו"ר חד"ש, חבר הכנסת אימן עודה, קרא להסלים את המאבק נגד תוכניות הממשלה החדשה, ולנהל אותו במישור העממי, המדיני, המשפטי, הפרלמנטרי ואף הבינלאומי. הוא רואה בסכסוך הישראלי-פלסטיני ובצורך לסיים את הכיבוש כחלק מהמאבק על הדמוקרטיה ונכון לשיתוף פעולה עם המפלגות השמאל והמרכז היהודיות. יו"ר רע"מ, חבר הכנסת מנסור עבאס, סבור שישנה הסכמה כללית בציבור הערבי נגד תוכניות הממשלה ומציע לגבש אסטרטגיית מאבק חדשה נגדן. הצעתו למפלגות האופוזיציה הייתה להותיר את הבמה לארגוני החברה האזרחית משני הצדדים, שיארגנו ויובילו את ההפגנות.

בציבור הערבי נשמעות גם קריאות למפלגות הערביות להבין את גודל השעה והסכנה, ליישב את המחלוקות הפנימיות ביניהן, לאחד מחדש את השורות ולבנות אופוזיציה משותפת עם מפלגות השמאל והמרכז היהודיות. בשלב זה נראה כי קריאה זו אינה מביאה לשינוי בעימות הקשה הקיים בין רע"מ לבין חד"ש וחבריה ברשימה המשותפת, גם אם אין להוציא מכלל אפשרות שינוי בעניין זה מאוחר יותר.

סיכום והמלצות

שינוי אפשרי באופי המשטר הדמוקרטי במדינה עלול להביא להחרפה ביחסים עם המיעוט הערבי. בקרב המיעוט ומנהיגותו מובעים חששות כבדים משינוי לרעה ביחסה של הממשלה החדשה אליו ומיצירת אווירה מדירה כלפיו. התפתחויות אלו עלולות לעודד, עם הזמן, מגמות רדיקליות ואף בדלניות בקרב המיעוט הערבי.

ואולם, חילופי השלטון אינם משנים את הקביעה שהוכרה על ידי ממשלות ימין ומרכז-שמאל בעבר, כי קידום והשתלבותם של הערבים בחיי החברה, הכלכלה והפוליטיקה במדינה, הוא אינטרס בעל חשיבות לאומית עליונה לחוסנה החברתי, הכלכלי והמוסרי של ישראל.

על רקע כל זה נמליץ על:

א. הימנעות מאפליה על רקע אתני ומיוזמות חקיקה המכוונות להדרה פוליטית וחברתית, תוך מתן שוויון בגישה למשאבים ולהזדמנויות בשוק העבודה.

ב. יישום תוכניות החומש לפיתוח וקידום החברה הערבית ולמאבק באלימות בפשיעה, בשיתוף-פעולה עם ההנהגות הערביות ועם נציגי החברה האזרחית הערבית.

ג. הימנעות משיח מדיר, מסית וגזעני, ומהתבטאויות שיש בהן משום הטלת ספק בנאמנות הערבים למדינה.

ד. עידוד שילובו של הצבור הערבי, המהווה כעשרים אחוזים מהאוכלוסייה הכללית, בחיי החברה והמדינה, והתייחסות אליו כשווה וכשותף בעתות שגרה וחירום.

המלצות אלו הן בחזקת מחויבות בסיסית של מדינה דמוקרטית כלפי אזרחיה. אימוצן יתרום לשיפור היחסים בין המיעוט הערבי לרוב היהודי ויסייע להחליש את הגורמים הקיצוניים הקיימים בקרבם. יש להן משמעות בראייתה של ישראל כמדינה דמוקרטית נאורה, התורמת לביסוס מעמדה בקרב הקהילה הבינלאומית ובעיני הממשל האמריקאי.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט